

DİLÇİLİK

BAĞIROVA SƏYANƏ MÖVSÜM QIZI

fil.f.d.

Azərbaycan Dillər Universiteti

e.mail: sayanamovsum@gmail.com

BİLİŖVİZMİN MÜXTƏLİF NÖVLƏRİNİN FƏRQLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Bilinqlik iki dildən istifadə etmək qabiliyyətini əks etdirir. Hazırda bilinqlizm geniş yayılmışdır. Dünyanın çox yerində hər üçüncü şəxs iki dildə danışır.

İki dil arasında əlaqə Avropa (İsveçrə, Belçika), Asiya (Hindistan, Filippin), Afrika (Seneqal, Cənubi Afrika) və Şimali Amerika (Kanada) daxil olmaqla bir çox qitələrin regionları üçün xarakterikdir. ABŞ-da Kaliforniya, Texas, Florida, Nyu-York, Arizona və Nyu-Meksikada yaşayan ikidilli insanların sayı çoxdur və bu proses dayanmadan davam edir.

Bilinqlizmin 3 əsas növü vardır. Bunlar aşağıdakılardır: 1) kompleks bilinqlizm: eyni vaxtda iki dili bir kontekstdə inkişaf etdirmək; 2) əlaqələndirici bilinqlizm: tamamilə müxtəlif kontekstlərdə iki dilin öyrənilməsi prosesi; 3) subordinat bilinqlizm: ana dil vasitəsilə ikincil dilə yiyələnmə prosesi.

İnsanın ikinci dilə sahib olduğu yaş dövrü mühüm əhəmiyyət daşıyır; bu vəziyyətdə erkən və gec bilinqlizm fərqləndirilir. Erkən bilinqlizm gec bilinqlizmin başlanğıcı kimi qəbul edilir. Əgər uşaq eyni vaxtda hər iki dilə yiyələnirsə (uşaq anadan olandan ailədə valideynləri müxtəlif dillərdə danışdırlarsa), sinxron bilinqlizm nəzərdə tutulur və əgər ikinci dil uşaq (və ya böyüklər) artıq öz ana dilini mənimsədikdən sonra əldə edilirsə (məsələn, ikinci dillə yalnız məcburi təhsilə daxil olarkən tanış olan immiqrant valideynlərin uşağı), bu proses ardıcıl bilinqlizm adlanır.

Dillərin fərqliliklər olmadan balanslaşdırılmış şəkildə assimilyasiya edildiyi vəziyyət əlavə ikidillilik adlanır.

Açar sözlər: bilinqlizm, fərq, növ, mürəkkəb, əlavə, təhsil, ikinci dil, ana dili

Bir çox insanlar üçün ikidilli termininin izahını müəyyən etmək asan görünür: onlar üçün “həqiqətən” ikidilli olmaq, iki dildə danışa bilmək deməkdir. Lakin ikidilliliyin müxtəlif növləri vardır və buna uyğun aydın bir təsnifat hazırlamaq lazımdır.

Fərdin yaşına görə təsnifat:

1) erkən bilinqvizm;

Bu qrup özü də bir neçə hissəyə bölünə bilər:

a) sinxron ikidillilik; bu zaman hər iki dil eyni vaxtda öyrənilir;

b) ardıcıl ikidillilik; bu zaman ikinci dil (D 2) birinci dildən (D 1) sonra əldə edilir;

c) gec ikidillilik (1, s.214);

Bilinqv bacarıqlarının dəqiq müəyyən edilmiş səviyyələri yoxdur, lakin aşağıdakılar, daha çox davam edən bir kontinuumdur:

a) dominant ikidillilik; bu zaman fərd iki dildən birində daha təcrübəli olur;

b) balanslaşdırılmış ikidillilik; fərd hər iki dildə sərbəst şəkildə danışa bilər, lakin təbii ki, hər iki dildə dil daşıyıcısı qədər uğurlu deyildir;

c) bərabərdillilik; şəxs hər iki dildə hər hansı bir vəziyyətdə dil daşıyıcısı kimi danışmağı bacarır, yəni onun danışdığı dil daşıyıcısının danışığından fərqlənir. Bu, ikidilliliyi təyin etməyin ən əsas növüdür. Təəssüf ki, bəzi insanlar və hətta bəzi elm adamları ikidillilik haqqında danışarkən çox vaxt təmiz semantikanı nəzərə alırlar.

Qeyd edilən mərhələlər dil bacarıqlarının dörd mərhələsinə aid edilə bilər:

1) dinləmə bacarığı; bu, ikidilli şəxsin hər iki dildə malik olacağı minimal bacarıqdır. Passiv ikidilli, yalnız ikinci dildə bu bacarığın öhdəsindən gələ bilər, halbuki birinci dildə normal olaraq dördünü də istifadə edə bilər;

2) danışma bacarığı; bu, ikidilli şəxsin hər iki dildə malik olacağı bacarıqlardan biridir.

3) yazı bacarığı; öyrənilən dildə gözləniləbilən qabiliyyətdir;

4) oxu qabiliyyəti; bu, dominant ikidillinin tez-tez ikinci dilini tərk etdiyi vəziyyətdir.

İkidilliləri təsnif etmək və kateqoriyalara ayırmaq üçün bu yanaşma tam deyildir və bəlkə də abstraksiyasında çox sərt, məsələn, oxuyub-anlamada və yazıda kifayət qədər bacarıq göstərə bilən, lakin şifahi dili anlamaqda və ikinci dildə danışmaqda çox zəif olanlar nəzərə alınmır.

“Bilinqvizm birdən çox dildə (iki dildə) ünsiyyət bacarıqları əldə edən fərdlər və ya qruplar kimi müəyyən edilə bilər. Onlar evdə və cəmiyyətdə iki dildə danışanlarla ünsiyyət qurmaq üçün şifahi və/və ya yazılı formalarda müxtəlif səviyyələrdə bu bacarıqları əldə edirlər. Anlaşılan və ya istifadə olunan dillərin nisbi biliyindən asılı olmayaraq fərd ikidilli hesab edilə bilər” (2, s.196). O, bilinqvizmin dörd əsas səviyyəyə malik olduğunu yazır: *fərdi səviyyə, ailə səviyyəsi, sosial səviyyə və məktəb səviyyəsi (ikidilli təhsil)* (2, s.197).

Uşaqlar müxtəlif səbəblərdən və müxtəlif sosial mühitdə ikidilli olurlar. Məsələn, Böyük Britaniyada ailə daxilində birdən çox dil danışılırsa, bu, uşağın ingiliscə danışan anası və fransızca danışan atasının olması nəticəsində ola bilər və s.

Linqvistik Azlıqlar yaşayış ölkəsinin rəsmi dili olmayan ana dilində danışan insan qruplarına aiddir (3, s.170). Böyük Britaniyada ikidilli uşaqların çoxu bu qrupdadır. İstər qaçqın, istərsə də digər mühacir ailələrindən olsunlar, ana dili yeni cəmiyyətdə çox güman ki, aşağı statusa və ya dəyərə malik ola bilər.

Bu ailələrin uşaqları daha yaxşı təhsil almaq və iqtisadi vəziyyətlərini düzəltmək, danışmaq, oxumaq və yazmaqda bacarıq əldə etmək üçün əksər cəmiyyətin dilini öyrənməkdə təzyiq hiss edə bilərlər.

İkinci dil öyrənmənin bəzi tipik nümunələri (yaxud xüsusiyyətləri) aşağıdakı kimi müəyyən edilir:

Dil Universalları:

İkidilli insanlar əlavə dil öyrənmək istəyərkən, ana dillərinin sərəfəsindən istifadə edirlər;

Dil Transferi:

Bu, şəxs bir dilin linqvistik qaydalarını digər dilə köçürdüyü zaman istifadə olunur. Buna *lingvistik müdaxilə* də deyilir.

Səssiz Dövr:

Bu dövr şəxsin ikinci dili öyrənməyə başladığı ilk zamanları əhatə edir; Qeyd edək ki, bu vəziyyət başqa bir dili aktiv şəkildə öyrənən insanlar üçün olduqca xarakterikdir.

Kodun qarışdırılması:

Bu, bilinçli bir cümlədə və ya söhbətdə dilləri dəyişdikdə və ya qarışdırdıqda baş verir. Kod dəyişdirmə və kod qarışdırma tez-tez bir-birini əvəz edən mənada istifadə olunur və qeyd etmək lazımdır ki, bu, iki dilin inkişafının və işlədilməsinin tipik hissəsidir.

Bilinçli uşaqların tərbiyəsi zamanı ailə səviyyəsində müəyyən rahatçılıq müşahidə olunur. Bununla bağlı çox sayda kitablar və məqalələr yazılmışdır.

Uşaqlara ikinci və ya üçüncü dilin öyrədilməsi zamanı valideynlərin əsas diqqət verəcəyi məsələ sabit və sevgi dolu bir mühitdə xoşbəxt, yaxşı tərbiyyə almış uşaqlar böyütməkdir. Bilinçli uşaqların tərbiyyəsini hər iki dilin aulentik sosial interaksiyası əsasında formalaşdırmaq lazımdır. İnsanlar hər hansı bir dil əldə etmək üçün fitri qabiliyyətlə doğulurlar, lakin bir dildə böyüdükdə, bu təbii qabiliyyətlərini tədricən itirirlər. Araşdırmalar göstərir ki, körpələr bütün dünya dillərinin səslərini ayırd edə bilərlər və ikidilli böyüdülsələr, bu qabiliyyəti qoruyub saxlaya bilərlər (4, s. p. 23). Məsələn, belə nümunə verək: *anadan olandan yapon və ingilis dillərini eşidən bir gənc Universitetdə təhsil almaq üçün Çinə gedir. Çin dili dərində o, çin dili səslərini digər tələbələrədən (daha dəqiqi tək dil bilən çin tələbələrindən) daha yaxşı qavradığı və yadında saxladığı üçün həmişə müəllimlərdən iltifat eşidə bilər.*

Bu taksonomiya üçün qısaca ümumiləşdirsək, uşaq mühitində birdən çox dil istifadə edildikdə, ikidilli uşaq tərbiyəsinə əsas yanaşmalar meydana çıxır. Məsələn, bir və ya hər iki valideynin müəyyən dərəcədə ingilis dilini bildiyi bir sıra yapon valideynlər Yaponiyada olduğu kimi, xaricdə də ikidilli uşaqları böyüdə bilmişlər. Ən çox istifadə olunan yanaşma bir şəxs, bir dil adlanır. Çox vaxt beynəlxalq nikahlarda valideynlər sadəcə olaraq uşaqları ilə evdə öz ana dillərindən müntəzəm olaraq istifadə edirlər və uşaqlar müəyyən dərəcədə bilinqv olurlar. Başqa bir yanaşma ev dili, icma dilidir. O, cəmiyyətdə bir dominant dilin ümumi vəziyyətini əhatə edir və evdə azlıqların dilini tərbiyə etməklə balanslaşdırılmış ikidilliliyi hədəfləyir. Nümunə olaraq, Yaponiyadakı valideynlər evdə bir-birlərilə əsasən ingilis dilində danışirlar, çünki ətraf mühitdə uşaqların 100% ana dilini bilməsi üçün kifayət qədər şərait vardır. Bu yanaşmanın başqa bir cəhəti ondan ibarətdir ki, əgər eyni cütlük ingilis dilində danışan bir ölkəyə köçərsə, balanslaşdırılmış ikidillilik naminə evdə yalnız yapon dilində danışmalıdırlar. Yapon dili xaricdə azlıq dilinə çevrildiyi üçün “Romada olanda romalıların etdiyi kimi et” düşünmək səhv olardı. Doğma dil erkən uşaqlıqdan sonra asanlıqla itirilmir, lakin ona etinasızlıq göstərildiyi təqdirdə paslana bilər (5, s.119).

Erkən bilinqvizmin iki növü fərqləndirilir: *sinxron erkən bilinqvizm* (simultaneous early bilingualism) və *ardıcıl erkən bilinqvizm* (consecutive (successive) early bilingualism). Sinxron erkən bilinqvizm - uşaq anadan olandan sonra eyni vaxtda iki eyni dili öyrənmə prosesini əhatə edir. Bu proses güclü bilinqvlik formalaşdırır və onu *əlavə* (additive) bilinqvizm də adlandırırlar (6; 7; 8).

Sinxron erkən bilinqvizmdə uşaq ilk əvvəl ana dilini qismən mənimsəyir və daha sonra ikinci dili öyrənir. Uşaq hər iki dili uşaqlıq dövründə öyrənir. Qeyd etmək lazımdır ki, uşaq ikinci dili dominant dilin onun ana dili olmadığı bir mühitə köçdükdə daha çox öyrənmək məcburiyyətində qalır. Bu, ümumiyyətlə, güclü ikidillilik (və ya əlavə ikidillilik) prosesini əks etdirir, lakin uşağa ikinci dili öyrənmək üçün vaxt verilməlidir, çünki ikinci dil uşağın danışmağı öyrənməsilə eyni vaxtda öyrənilir. Bu, uşağın dil inkişafının qismən ikidilli olduğunu göstərir.

Uşaqlar üç və ya daha yuxarı yaşda əlavə dillərə məruz qaldıqda, onlar ardıcıl bilinqvlər hesab olunurlar. Ardıcıl bilinqvlər reseptiv bilinqvlərdən onunla fərqlənir ki, onların üç yaşına qədər reseptiv bacarıqlarını inkişaf etdirmək imkanları çox az olub və ya heç olmayıb. Əslində, onlar yeni dili “sıfırdan” öyrənirlər. Ardıcıl ikidilli dillər dörd mərhələdən keçir. Uşaqlar kontekstdən, ünsiyyət tərəfdaşlarından, dil imkanlarından və müəllimin təqdim etdiyi imkanlardan asılı olaraq bu mərhələlərdən birində və ya bir neçəsində görünə bilər. Dördüncü mərhələdə hərəkət uşaqdan və uşağın dil öyrənmə mühitinin keyfiyyətindən asılı olaraq altı aydan iki ilə qədər davam edə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, hər hansı bir dildə tam səlis danışmaq dörd ildən on ilə qədər vaxt aparır. Bu tam rəvan anlamı, ifadəli oxumanı və yazmağı əhatə edir. Bundan əlavə, əldə etmə sürətinə geniş spektrli amillər də təsir göstərir (9, s. 112).

Bilinqvizmin növbəti növü kimi gec ikidillilik müəyyən olunur. Bu növdə ikinci dil 6 və ya 7 yaşdan sonra öyrənilir. Gec ikidillilik xüsusilə yeniyetməlik və ya yetkinlik dövründə öyrənilir. Gec ikidillilik birinci dilin mənimsənilməsindən sonra (uşaqlıq dil inkişaf dövründən sonra) baş verən ardıcıl ikidillilik də hesab oluna bilər. Onu erkən ikidillilikdən fərqləndirən də budur. Artıq birinci dil əldə etdiyinə görə, şəxs ikinci dili öyrənmək üçün öz təcrübəsindən istifadə edə bilər (10;11;12).

Qarışıq bilinqvizm növbəti növ kimi qəbul edilir. Bu termin insanın iki dili balanslı şəkildə mənimsədiyi vəziyyətə aiddir.

Qeyd edilən termini ilk dəfə “ikidillilik tədqiqatının atası” adını almış kanadalı tədqiqatçı U. Lambert işlətməmişdir (13, s.214).

Passiv ikidillilik - ikinci bir dildə danışa bilmədən onu anlama bilməkdir. Məsələn, fransız dilində ingilis uşaqlarına müraciət edildikdə, onlar həmin suallara müəyyən mənada cavab verə bilərlər, çünki onların fransız dilində şifahi ifadə anlama bacarıqları qismən vardır. Məsələn, fransız dilində verilmiş suallara cavab verən uşaqların fransız qonşuları olduğuna görə, onların müəyyən mənada fransızca anlama, başa düşmə qabiliyyətləri olur (14).

İngilis diliçisi D.Kristalın bilinqvizm barədə maraqlı fikirləri vardır. O, bununla bağlı belə bir hadisəni yazır: “Bir dəfə taksiyə mindim və taksi sürücüsünün 11 dildə danışmaq bacarığına şahid oldum. Bu məni çox təəccübləndirdi. Lakin taksi sürücüsü mənim bu təəccübümə adi baxdı. Bu bacarığı onun üçün adi hal idi. O, (taksi sürücüsü) D.Kristal deyir ki, mən bu dilləri küçələrdə sərnişin daşımaqla öyrənmişəm. Mənim məqsədim pul qazanmaq və övladlarıma yaxşı təhsil verməkdir ki, onlar da ikinci xarici dil kimi ingilis dilini yaxşı öyrənə bilsinlər. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, həmin sürücü Şimali Amerikadan idi (11, s. 90).

21-ci əsrdə ingilis dili dünyada elm, sənaye dili oldu. Bu gün dörd insandan biri ingilis dilində danışır. İngilis dili bu insanların çoxunun ikinci xarici dilidir (11, s. 23).

D.Kristal iddia edir ki, yerli ingilislər heç də çox dil, yaxud iki dil öyrənməyə meyilli olmurlar. Onlar monolinqv olmağı üstün tuturlar və bunu normal hesab edirlər. D.Kristal iddia edir ki, bir çox ingilisin bilinqvizm barədə olan fikirləri yanlışdır. Dünyadakı insanların çoxu bilinqvdir və onların çoxu bunu heç də xüsusi bir məqsədlə etmir. Xarici ölkəyə gedən mühacir istər-istəməz həmin ölkənin dilini öyrənməlidir (11, s. 28). Məsələn, Şimali Amerikada yaşayan hansısa bir sürücü (taksi sürücüsü) yaşadığı ölkənin vətəndaşlarının dilini mütləq bilməlidir.

Əlaqələndirici bilinqvizm (Coordinate Bilingualism) növbəti növ kimi müəyyən olunur. Bu növdə fərd dilləri ayrıca, ayrı-ayrı mühitlərdə öyrənir və hər ikisini mənimsədikdən sonra bu ayrılığı qoruyur. Məsələn, şagird evdə valideynlərilə bir dildə danışır və sonra isə məktəbdə ikinci dili öyrənir. O, yalnız məktəbdə, sinif mühitində ikinci dildə danışır və dillər beynində ayrı dil, fərqli dil kimi qalır (12;13;14).

Bilinqvizmin mürəkkəb (*Compound Bilingualism*) növü də diqqəti cəlb edir. Mürəkkəb ikidillilikdə xüsusi ayırıcı sərhəd yoxdur; fərd dilləri eyni mühitdə və kontekstdə öyrənir və onlar tez-tez eyni vaxtda və ya hətta bir-birini əvəz edən şəkildə istifadə olunur. Bu növ bəzən əlavə ikidillilik kimi də tanınır, bunun bir nümunəsi uşağın ikidilli valideynlər tərəfindən böyüdülməsi və evdə hər iki dildən istifadə edilməsi ola bilər. Fərdlərin fikrincə, dillər bir-birindən ayrılıqda öyrənilməməlidir və hətta danışarkən belə dillər arasında keçid edilə bilər.

D.Kristal yazır ki, müasir bilinqv gənclərin ən çox maraq göstərdikləri dil net dilidir (11, s.142). Onun iddiasına əsasən, dünyanın çox yerində bilinqv gənclər net dilini oxşar olaraq işlədirlər. O, bilinqv gənclərin sosial şəbəkələrdə işlətdiklərin sözlərin siyahısını verir (11, s.142):

afaik	As far as I know	Mən bildiyim qədər ilə
afk	Away from keyboard	Klaviaturadan uzaqda
asap	As soon as possible	Mümkün olduğu qədər tez
atw	At the weekend	Həftə sonunda
bbfn	Bye bye for now	Hələlik sağol
bbl	Be back after	Sonra qayıt
bcnu	Be seeing you	Görüşərik
b4	before	əvvəl
bg	Big grin	Böyük təbəssüm
brb	Be right back	Geri qayıt
btw	By the way	Yeri gəlmişkən
cm	Call me	mənə zəng et
cu	See you	Görüşərik
gal	get a life	Uğurlar!
gr8	great	əla
hth	Hope this helps	Ümid edirəm bu kömək edər
idk	I don't know	Bilmirəm
iirc	I remember correctly	Yaxşı xatırlayıram
imi	I mean it	Mən də bunu nəzərdə tuturam
iow	In other words	Başqa sözlə
irl	In real life	Real həyatda
nc	No comment	Şərhsiz
lol	Laughing out loud	Yüksək səslə gülmək

Bilinqləri linqvistik, koqnitiv və sosial ölçülərdən asılı olaraq, müxtəlif kateqoriyalara ayırmaq vacibdir. Adətən bilinqlər səlis danışmaq dərəcəsi və səriştə arasındakı fərqə görə təsnif edilir. Burada yaş, kontekst, dili qavrama dərəcəsi (səriştəsi) və s. nəzərdə tutulur. Bilinqvizmin mürəkkəbliyi ilə bağlı müxtəlif komponentlər və aspektlər də mövcuddur.

Bilinqvizmin fərqli mühitlərdə xalq və elit bilinqvizm (Folk and Elite) kimi növləri də fərqləndirilir. C.Fişermən yazır ki, dilin sosial statusundan asılı olaraq bilinqlər “xalq” və “elit” kimi təsnif edilə bilər (15, s.5). Xalq bilinqləri çox vaxt yaşadıkları dil cəmiyyətində yüksək statusa malik olmayan dil azlıqları hesab olunur. Xalq bilinqlərindən fərqli olaraq, elit bilinqlər müəyyən bir cəmiyyətdə dominant bir dildə danışanlar və həmçinin onlara cəmiyyət daxilində əlavə dəyər və fayda verən başqa bir dildə danışa bilənlərdir. C.Fişerman (15, s. 6) ilə oxşar fikirlərə əsaslanaraq, G.Valdes və digərləri şərti və seçmə bilinqləri fərqləndirirlər (9, s.154).

İngilis dilində danışan ölkələrdə böyüyən uşaqlarla sorğu-sual apardıqda məlum olur ki, onların çoxu sanki “iki dünyada” yaşayırıq kəlməsini işlədirlər. Onlardan (həmin dünyalardan) biri onların dogma dili və mədəniyyətləri, digəri isə ingilis dilinin ətrafında olan dünyadır. Mütəxəssislər bu qənaətdədirlər ki, “iki dünya” arasında yaşayan uşaqlar çox zaman çətinliklə üzləşirlər, bu ikidillilik prosesində onların beyinləri zədə belə ala bilər. Ç.Kennerin apardığı müşahidələr və sınaqlar bu yöndədir. O, Londonda 6 və 12 yaş arası uşaqlarla sınaqlar keçirir və bu qənaətə gəlir ki, bilinqv uşaqların kultural dünyaları artıq hibridləşdirilmişdir. Onlar hər iki dilin mədəniyyətini və dilini özlərində ehtiva edir və istədikləri kimi uyğunlaşdırıb işlədirlər (16, s.55). Onun eksperimentlərindən biri B.Britaniyanın ucqar ərazilərinin birində yaşayan azlıqların uşaqları arasında aparılır (Şimali Londonda). Ailələrdən xahiş edilir ki, məktəbə uşaqların evdə çox yazdıqları vərəqləri gətirsinlər. Uşaqlar həmin materiallarda bir dildən deyil, iki dildən istifadə edirlər. Daha çox isə həmin yazılarda məktəbdə əsas dil olan ingilis dilinin üstünlüyü müşahidə olunur. Bu hal ərəb, yapon, rus, alman və s. ailələrdən olan uşaqların demək olar ki, hamısında rast gəlinir.

Evdə uşaqlar və valideynləri çox halda müxtəlif dillərdən, yəni həm öz ana dillərindən, həm də yaşadıkları ölkənin dilindən (məsələn, ingilis dilindən) istifadə edirlər. Valideynlər uşaqlarının həmin ölkənin dilini öyrənmələrində maraqlı olduqları üçün çox vaxt evdə ana dilində deyil, yaşadıkları ölkənin dilində danışirlər ki, uşaqları həmin dili tez və səlis şəkildə öyrənsinlər. Təbii ki, bu proses bir istiqamətli inkişaf etmir. Elə ailələr də var ki, onlar evdə ancaq öz ana dillərinə üstünlük verirlər və uşaqlarının ilk əvvəl öz ana dillərini yaxşı və səlis öyrənməsini istəyirlər (16, s. 57). Məsələn, Cənubi Londonda bir məktəbdə təhsil alan Selina adlı tələbənin valideynləri Çin Xalq Respublikasındandır. O, öz otağının şəklini göstərir. Onun otağında divarda Çin Xalq Respublikası haqqında məlumat asılıb (çin dilində), valideynlərinin evlilik şəkilləri, Çin Xalq Respublikasının bayrağı və s. Göründüyü kimi, bu ailədə əsas dil ana dili hesab olunur. Lakin məktəbdə isə əsas dil ingilis dilidir və Selina valideynlərindən fərqli olaraq, ingilis dilində daha yaxşı başa düşür, yazır və oxuyur.

Bilinqlər danışılan dillərdə səlislik və səriştəlik dərəcəsi arasındakı fərqə, dillərin kontekstinə və mənimsənilmə tərzinə, yaşa və fərz edilən emal

mexanizmlərinə görə təsnif edilmişdir. Bu ölçülərin əksəriyyətinin adətən bir-biri ilə əlaqəli olduğunu xatırlamaq çox vacibdir. İddia oluna bilər ki, doğrudan iki dilə (eyni vaxtda ikidilli) məruz qalan biri balanslaşdırılmış ikidilli olmaq üçün daha yaxşı fürsət əldə edə bilər. Bilinqlər müxtəlif ölçülərə və səbəblərə görə təsnif edilə bilər; həm fərdi, həm də sosial səviyyədə. Aydın şəkildə qeyd etmək lazımdır ki, mürəkkəbliyin ikinci elementi bilinqlərin bu ölçülərinin sadəcə kateqoriyalı konstruksiyalar deyil, davamlı olmasından irəli gəlir.

ƏDƏBİYYAT

1. Lambert, W.E. Some cognitive and sociocultural consequences of being bilingual. In J. Alatis (Ed.) International Dimensions of Bilingual Education, pp. 214-229, 1978.
2. García, O. Bilingual education in the 21st century: A global perspective. Oxford: Wiley Blackwell, 2011, 496 p.
3. Lindholm-Leary, K. Dual-language education. Clevedon, UK: Multilingual Matters, 2001, 370 p.
4. [https://www.researchgate.net/publication/253252619 Trends and Transitions in Language Development Looking for the Missing Piece](https://www.researchgate.net/publication/253252619_Trends_and_Transitions_in_Language_Development_Looking_for_the_Missing_Piece)
5. Baker, C. Foundations of bilingual education and bilingualism. 2006, Clevedon: Multilingual Matters, 319 p.
6. <http://developpement-langagier.fpfcb.bc.ca/en/bilingualism-types-bilingualism>
7. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1367006917741364>
8. <https://www.rampfesthudson.com/what-are-the-3-types-of-bilinguals/#:~:text=There%20are%20THREE%20general%20types,filtering%20through%20the%20mother%20tongue>
9. Valdés, G. and Figueroa, R. A. Bilingualism and Testing: A Special Case of Bias. Norwood, NJ: Ablex Publishing, 1994, 254 p.
10. <http://developpement-langagier.fpfcb.bc.ca/en/bilingualism-types-bilingualism>
11. Crystal D. The English Language. England: Penguin Books, 1988, 312 p.
12. <https://eric.ed.gov/?id=ED321574>
13. <https://www.getblend.com/blog/types-of-bilingualism/>
14. [https://www.researchgate.net/publication/287847207 Compound and Coordinate Bilingualism A Conceptual Artifact](https://www.researchgate.net/publication/287847207_Compound_and_Coordinate_Bilingualism_A_Conceptual_Artifact)
15. Fishman, J. A. The social science perspective. In Bilingual Education: Current Perspectives. Social Science pp. 1– 49. Arlington, VA: Center for Applied Linguistics, 1977.
16. Kenner Ch. Bilingual children's uses of popular culture in text-making. London: Routledge, 2004, p.21

Baghirova S.M.

**DIFFERENTIATING THE DIFFERENT TYPES
OF BILINGUALISM**

Summary

Bilingualism refers to the ability to use two languages. Bilingualism is common and is on the rise in many parts of the world, with perhaps one in three people being bilingual.

Contact between two languages is typical in regions of many continents, including Europe (Switzerland, Belgium), Asia (India, Philippines), Africa (Senegal, South Africa), and North America (Canada). In the United States, a large (and growing) number of bilinguals live in California, Texas, Florida, New York, Arizona, and New Mexico.

There are 3 general types of bilingualism. They are the following: 1) *compound bilingual*: the processes developing two languages simultaneously with a single context; 2) *coordinate bilingual*: learn two languages in distinctively separate contexts; 3) *sub-coordinate bilingual*: learn the secondary language by filtering through the mother tongue.

Besides, there exists *early and late / simultaneous and successive bilingualism; additive vs. subtractive bilingualism*.

The age at which one acquires a second language plays an important role; in this case early and late bilingualism are distinguished. Early bilingualism covers *infant bilingualism* and *child bilingualism* reaching approximately, which is seen as the onset of *adult or late bilingualism*. If both languages are acquired by the child at the same time (as in the case when a child is born in a family where the parents speak different languages), *simultaneous bilingualism* is meant, and if the second language is acquired after the child (or adult) has already acquired his/her first language (e.g. a child of immigrant parents who meets the second language only on entering compulsory education), the process is referred to as *successive or sequential bilingualism*.

The situation in which languages are acquired in a balanced way, with no status differences attributed to them, is termed *additive bilingualism*.

Key words: *bilingualism, difference, type, compound, additive, education, second language, mother tongue*

БАГИРОВА С.М.

**ДИФФЕРЕНЦИРОВАНИЕ РАЗЛИЧНЫХ
ТИПОВ БИЛИНГВИЗМА**

РЕЗЮМЕ

Билингвизм ссылается на способность использовать два языка. Билингвизм распространен и находится на подъеме во многих частях мира, и, возможно, один из трех людей является билингвистом.

Контакт между двумя языками типичен в регионах многих континентов, включая Европу (Швейцария, Бельгия), Азию (Индия, Филиппины), Африку (Сенегал, Южная Африка) и Северную Америку (Канада). В Соединенных Штатах большое (и растущее) число билингвистов живут в Калифорнии, Техасе, Флориде, Нью Йорке, Аризона и в Нью Мексика.

Существует три общих вида билингвизма. Они следующие: 1) *сложный* : процесс , развивающий два языка одновременно с единственным контекстом; 2) *координативный*: изучаешь два языка в отлчительно разных контекстах; 3) *субординативный* : изучаешь второй язык, фильтруя его через родной язык.

Кроме этого существует *ранний и поздний / одновременный и последовательный; аддитивный / субтрактивный билингвизм.*

Возраст, в котором человек приобретает второй язык играет важную роль; в этом случае различают *ранний и поздний билингвизм.* Ранний билингвизм охватывает *младенческий и детский билингвизм*, примерно достигающий, который видится как начало *взрослого или позднего билингвизма.* Если два языка приобретаются ребёнком в одно и тоже время (как в случае, когда ребёнок рождается в семье где родители говорят на разных языках), то подразумевается *одновременный билингвизм* и если второй язык приобретается после того как ребёнок (или взрослый) уже овладел своим первым языком (например, ребёнок родителей эмигрантов , которые сталкиваются со вторым языком только после обязательного образования), то этот процесс относится к *последовательному или секвенциальному (поэтапному) билингвизму.*

Ситуация, при которой человек овладевает языками в сбалансированной форме без статусных различий, применяемых к ним, называется *аддитивным(добавочным) билингвизмом.*

Ключевые слова: *билингвизм, различие, тип, сложный, аддитивный, образование, второй язык, родной язык.*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 11.01.2022

Çapa qəbul olunma tarixi: 29.01.2022

**Rəyçi: fil.e.d., professor Fəxrəddin Yadigar oğlu Veysəlli
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**